

TOPLU MERASİMLERDEN BELEDİYE HİZMETLERİNE KURUMSALLAŞAN ÖLÜM BAĞLAMINDA BİR ÖLÜM SOSYOLOJİSİ DENEMESİ

Adem SAĞIR*

ÖZET

Hazırlanmış olan bu çalışma, temelde üç başlık etrafında kurgulanmıştır. İlk olarak “ölüm sürecinde ve sonrasında ritüellerin ve kültürel davranışların kayboluşu” noktasına dikkat çeken çalışma, bu kayboluşta etkisi olduğunu düşündüğü modern hayatın kurumsallaştırdığı ölümün sosyolojik çözümlemesini yapmıştır. Ayrıca geçmişten günümüze oluşmuş mezarlık kültürü de araştırmada son olarak ele alınmış başlıklardan birisini oluşturmuştur. Özellikle Türk kültüründe önemli bir yer tutan mezar taşları kullanımının günümüzde modern hayata göre şekillendiğini iddia eden çalışma, mezarlıkları tek tipleştirerek görselleştiren modern yapıya dikkat çekmiştir. Çalışma betimsel bir analizden hareketle ölüm öncesi ve sonrası kaybolan kültürel değerleri literatür taramasıyla çözümlenmiş, belediyelerin kurumsallaştırdığı cenaze hizmetlerini ise hizmetlerin verilmiş biçimlerine göre sınıflandırarak içerik çözümlemesine tabi tutmuş ve son olarak kaybedilen mezarlık kültürünü, eski mezarlıklar ile yeni mezarlıklar arasında fotoğraflama tekniğiyle karşılaştırarak farklılıkları ve değişen motifleri çözümlenmiştir. Çalışmanın temel hipotezi ise modern hayatla gelen kurumsallaşmanın, toplulukların kültürel yapısından soyutlanmasını ve yönetmeliklerle kurumsallaşan donuk bir kültürü getirdiği iddiası üzerine kurulmuştur.

Anahtar kelimeler: Ölüm, Toplumsal Dayanışma, Mezarlık Kültürü, Ölüm Sosyolojisi, Türk Halk Kültürü.

AN ESSAY OF DEATH SOCIOLOGY IN THE CONTEXT OF INSTITUTIONALIZED DEATH FROM COLLECTIVE CEREMONIES TO MUNICIPAL SERVICES

ABSTARCT

Based on this context, this paper has been fictionalized around three topics. First the remarkable study at the point of disappearance of cultural behaviors and rituals during and after the process of death” has done the sociological analysis of death institutionalized by modern life by correlating “the municipal funeral services” with the subject which is considered to have an effect at this disappearance. In addition, the culture of cemetery is also one of the topics taken in the study. Particularly, the study which claims that usage of grave stones, taking an important place in Turkish culture, take form according to modern life,

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Ü. Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl. El-mek: ademsagir@karabuk.edu.tr

has drawn attention the modern structure which is visualized by standardizing the cemeteries. From the aspect of a descriptive analysis, this study has analyzed missing cultural values before and after the death by reviewing the literature, has classified the institutionalized funeral services given by municipalities according to content analysis and finally has analyzed lost cemetery culture by contrasting the differences and changing themes with photography technique. The basic hypothesis of the study will be established on a claim that institutionalization coming with modern life brings isolation of communities from cultural structure and senseless culture institutionalized with regulations.

Key Words: Death, Social solidarity, Culture of cemetery, Death sociology, Turkish folk Culture

1. HALK KÜLTÜRÜNDE BELİRLEYİCİ BİR ÖĞE OLARAK ÖLÜM

Topluluklar, dünyanın ilk kuruluşundan bugüne ölüme ve ölümlle ilişkili olarak ortaya çıkan dünyayı semboller ve kültürel motifleriyle anlamlandırmaya çalışmışlardır. Irvin Yalom'un ifadesiyle ölüm kaygısı her yerde ve yaşta var; insan hayat enerjisinin bir bölümünü bu kaygıyı kontrol etmeye harcıyor (Yalom, 2001:70). Buna göre bir taraftan ölümsüzlük tutkusu içerisinde ölüme karşı duyulan korkular, "ölümün inkarı" şeklinde sosyo-psikolojik biçimlerde ortaya çıkarken, diğer taraftan ise ölümün etrafında gelişen topluluk imajlarının, merasimlerinin ve çeşitli ritüellerinin karşımıza çıktığı görülür. Ölümün sosyolojik bakışın ilgi alanına girmesi de bu bağlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Yani ölüm, toplumsal yapı içerisinde ürettiği kültürel motiflerle sosyolojinin merkezine oturur. Ölümü öncesi ve sonrasıyla sosyolojik bakışla incelenmesini mümkün kılan sosyolojik yaklaşım, aynı zamanda toplumlar ve coğrafyalararası farkları da dikkate alarak bu yargısını temellendirir. Bu yaklaşımın temeli aynı zamanda "ölmene ve ölümün sosyolojisi" olarak da yorumlanabilir.

Toplumsal yapılarda ortaya çıkan ölüm etrafındaki inanç, ritüel, algılama ve merasimler, hatta ölüme dair korkular, farklı coğrafyalarda değişik şekillerde günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Ölüm sonrası yapılan törenler bir matem havasını ve yas dönemini yansıtmakla birlikte ortak bir dayanışmanın ve ölümün insanların belli bir sosyal etkileşim içerisine girdiği bir ortamın oluşmasına da kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlam, aynı zamanda bahse konu olan törenlerin ve inançların toplumsal işlevi olarak yorumlanır. Bu aynı zamanda gündelik hayat içerisinde ölümlle birlikte çekilen bireylerin oluşturdukları ya da oluşturmaları muhtemel boşluğun doldurulmasını ve toplumsal yapının varlığını devam ettirmesini sağlar. Bu törenler bireylerin toplumsallaşmasına katkıda bulunmakla birlikte kültürün bir sonraki kuşaklara aktarılmasında da önemli bir görev üstlenmektedir. Ayrıca ölüm sonrası süreci yansıtan mekanlardan birisi olan mezarlıklar da geçmişten bugüne taşınan bu kültürde meydana gelen değişimleri yansıtmaları bakımından dikkate değerdir. Mezarlıkların kazılma biçimleri, ölünün gömülme biçimleri, mezarlıkların doğal çevreyle bütünleşmesi, mezar taşları, mezar biçimleri gibi pek çok unsur bahsi geçen bu yansımanın temel yapıtaşlarıdır. Bu bakımdan farklı coğrafyalarda farklı biçimlerde ortaya çıkan mezarlık kültürlerini de sosyolojik ilginin odağına yerleştirmek mümkündür. Ölüm, birliktelik ve dayanışma oluşturduğundan,

Günümüzde, modern hayatın kurguladığı/kurgulandığı kentlerde ve metropollerde cenaze törenlerinin ve ölümle ilgili inanç, değer ve algılamalar artık değişmiştir. Ölüme ait kültürel törenler, merasimler, ritüeller yerini basit, sade ve tekdüze bir kültürel alana bırakmıştır. Belediye anonsları, belediyelerin cenaze hizmetleri, çeşitli biçimlerde sunulan mezar bakım ve dua hizmetleri, gazeteye verilen ölüm ilanları ve mezarlıkların değişmesi ya da standartlaşması gibi göstergeler, ölüm olayının kültürel ontolojik zeminine zarar verirken, kültürel bir metafor olarak ölüm imgesini de toplum dışına itmekte ve ölümün sosyolojinin yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Hazırlanmış olan bu çalışma temelde bu bağlamdan hareketle üç başlık etrafında kurgulanmıştır. İlk başlıkta “ölüm sürecinde ve sonrasında ritüellerin ve kültürel davranışların kayboluşu noktasına ölüm sosyolojisi perspektifinden” dikkat çekilmiş; ikinci başlıkta ise “kültürel yapıda önemli bir alan kaplayan mezarlık kültürünü ölüm sosyolojisi bağlamıyla ilişkilendirilerek” ele alınmıştır. Bu başlık altında, Türk kültüründe önemli bir yer tutan mezar taşları ve biçimlerinin, modern hayatla birlikte basit ve tekdüze şekillendirildiği iddiasını ileri sürerek, mezarlıkları tep tipleştiren görselleştiren modern yapıya dikkat çekilmiştir. Son başlıkta ise bütün bu kayboluşlarda görece etkisi olduğu düşünülen “kurumsal cenaze ve mezarlık hizmetleri” konuyla ilişkilendirilerek, modern hayatın kurumsallaştırdığı ölümün sosyolojik çözümlemesi yapılmıştır.

Çalışma betimsel bir çözümmeden hareketle üç farklı yol haritası takip etmiştir. Ölüm öncesi ve sonrası kaybolan kültürel unsurları literatür taramasıyla çözümleyen çalışma, belediyeler başta olmak üzere çeşitli firmaların kurumsallaştırdığı cenaze ve mezarlık bakım hizmetlerini ise hizmetlerin verilmiş biçimlerine göre sınıflandırarak içerik çözümlemesine tabi tutmuştur. Son olarak kaybedilen mezarlık kültürünü, eski mezarlıklar ile yeni mezarlıklar arasında fotoğraflama yöntemiyle karşılaştırarak farklılıkları ve değişen motifleri çözümlemiştir. Çalışmada temel problemin, “modern hayatla gelen kurumsallaşmanın toplulukların kültürel yapılarından soyutlanmasını beraberinde getirdiği; ekonomik kaygıların ise bu süreci parasal bir değere ve belediyelerin yönetmelikleriyle de kurumsallaşan bir kültüre dönüştürüldüğü” iddiası üzerine kurulması amaçlanmıştır.

2. BİR ÖLÜM SOSYOLOJİSİ DENEMESİ

Jung’un dediği gibi insan güçsüzdür, çünkü ölümü erteleyebilir, fiziki ağrılarını yok edebilir onu rasyonalize edebilir, doğal varlığını yadsıyabilir fakat ondan kaçamaz (Jung, 1992:18). İlk dönemlerde felsefenin sonraki dönemlerde ise sosyoloji ve psikolojinin ilgi alanına giren ölüm olgusunun incelenmesinin temellerinde insanın varlığını sorgulaması yatar. Ölümün insan dünyasında oluşturmuş olduğu etkiler, bu sorgulamanın temel kaynaklarını oluşturur. Bu bağlamda ölümün sorgulandığı nokta salt felsefi düşüncenin ilgisini çekmemiş, 18.yüzyılda sosyolojik bakışın da ilgi alanına girmiştir. Özellikle Emile Durkheim’in “İntihar” ve “Dini Hayatın İlk Biçimleri” başlıklı çalışmalarında ölüm sosyolojisiyle ilişkili ilk çözümlenmeleri görmek mümkündür. Toplumlar, geçmişten bugüne ölümle ilgili sayısız ritüeller oluşturmuştur. Toplumsal birlikteliği temsil eden cenaze ve benzer törenler, karşılıklı etkileşimlerden oluşması nedeniyle bireylerin sosyalleşmesine katkıda bulunur. Bu törenlerin aynı zamanda belli bir mekan organizasyonu sağladığı ve kültürel bir yapı oluşturduğu düşünüldüğünde, toplumsal

yapının gelecek kuşaklara aktarılmasında da önemli işlevler üstleneceği görülecektir. Toplumsal değişmelerin kaçınılmaz olduğu düşünüldüğünde ölümle ilişkili oluşan törenlerde, ritüellerde ve mekan organizasyonlarında da bu değişimler, belirli göstergelere dönüşecektir. Burada modern dünyanın “ölüm” olgusu ile bilimsel ve teknik mücadelesinin varlığından da söz etmek gerekir.¹ Geleneksel toplumlarda, günümüzde basit olarak değerlendirilen hastalıklardan bile insanların öldükleri düşünüldüğünde, “ölüm”ün her yerde hazır ve her an beklenen bir durumdur. Ancak modern dönemde “ölüm”ün bu niteliği toplumsal alandan uzaklaştırılmış, görünürlük alanından dışlanmışır. Bu bağlamda ölüm artık “utanılan ve yasak bir şey” haline gelmiştir (Aries, 1991:85).

Geleneksel dönemlerde mezarlıkların kentin göbeğinde sokak ve mahallelerle iç içe olması, modern dönemde yeni mezarlıkların ise şehrin dışına doğru itildiği bir pratikte bu durum somut olarak karşılığını bulmaktadır. Geleneksel dönemlerde “ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğuna” (Bodur, 2004:93) inanan topluluklarda artık, modern dönemin getirdiği değişimlerle birlikte ölümün nasıl ertelenebileceği konuşulmaktadır. Modern dönemle birlikte ölüm, bir riske dönüşmüştür ve risk toplumunun ortaya çıktığı küresel dönemde ölüme yüklenen anlam kitlesel korkularla birleşmiştir.² Burada modern dünyanın seküler ve rasyonel pratiğinin ölüme yüklenen anlamlandırmalarda etkili olduğuna da dikkat çekmek gerekir. Özellikle Durkheim’in “bilimin tatmin etmeyen doğası” (Seale, 1998:62) dediği, Weber’in ise “büyüsü bozulmuş bir dünya” (Weber, 2000:214) görüntüsünden bahsettiği bir dönemde bireyin “ontolojik güvenliğini” (Seale, 1998:50) sarsacak her şeyden uzak durduğu görülmektedir. Modern dünya Weber’in bahsettiği biçimde bireye ilke olarak esrarengiz, hesaplanamaz güçlerin karışmadığını tersine ilke olarak insanın her şeyi hesaplayarak denetleyebileceği bir dünya sunmuştur.

Ölümün, yakın dönemde sosyolojinin ilgi alanına girmesinde ölüm sonrası yas tutma törenleri (bkz. Aries, 1991:67; Onur, 1995:396; Jones, 2004:41) ve başsağlığı ritüellerinde ortaya çıkan dayanışma örüntülerinin (Bkz.Engineer, 2004:291; Örnek, 1979:226) önemli etkisi olmuştur. Ayrıca cenazelerde ortaya çıkan toplumsal etkileşim ağları, geride kalan insanların ölümden duydukları acının üstesinden gelebilmelerine ve sonrasında toplum üyelerinin birliğinin tekrar sağlanmasına yardımcı olurlar. Bu ağlar, aynı zamanda geniş bir alanda paylaşım imkânı da oluşturmaktadır. Kuşkusuz bahsi geçen bu tür tören ve paylaşımlar, toplumdan topluma değişmektedir (Jones, 2004:26-27). Bu törenler modern zamanda ise çeşitli kurumlar tarafından desteklenmektedir.³ Çünkü modern yaşamın seküler tanımı ölüm ve ona dair ritüelleri tutumları gündelik hayat dışına bırakmıştır.

¹ Bu konuda daha detaylı ve önemli tespitler için Bkz. Zygmunt Bauman, Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri, (çev:Nurgül Demirdöven), Ayrıntı Yayınları, Ankara, 2000.

² Modern ve küreselleşmiş toplumun bir risk toplumuna dönüştüğü iddiası üzerine Ulrich Beck’in hazırlamış olduğu “Risk Toplumu” çalışması bu bağlamda dikkate değerdir. Çalışma riskleri, toplumsal alandaki etkileri bakımından değerlendirmekte ve risklerin küreselleşmesinden bahsetmektedir. Kuşkusuz çalışmada bahsedilen riskler özellikle çevresel etkileri de olan risklerdir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ulrich Beck, Risk Toplumu-Başka Bir Modernliğe Doğru, çev.Kazım Özdoğan-Bülent Doğan, İthaki Yayınları, İstanbul, 2011.

³ Şanlıurfa’da bu kurumsallaşmaya örnek olması bakımından belli bir taziye kültürü bulunmaktadır. Özellikle kentleşme ve modern hayatla birlikte bu kültür kaybolmaya başlamıştır. Buna çözüm olarak 2000’li yıllarda Şanlıurfa Kültür ve Araştırma Vakfı’nın Balıklıgöl civarındaki bir evi restore edip “Taziye Evi” olarak hizmet sunmaya başladığı görülmüştür. Bugün hemen hemen her semt ve mahallede hatta bazı camilerin avlusunda, çevresinde, “Taziye Ev”leri açılmış olup sayıları hızla artmaktadır. Taziye evleri, adresin kolaylıkla bulunması, mekanın genişliği, kısım ısıtma imkanının olması vb. açısından pratiklik sağlamaktadır. İlk zamanlar gariptenen taziye evi geleneği, daha sonra halk tarafından benimsenmiştir. Daha detaylı bilgi için bkz. Yusuf Ziya Keskin, Şanlıurfa Halk Kültüründe Ölüm, Harran

Turkish Studies

Ölüm-kültür ilişkisi söz konusu olduğunda ölümün toplumsal yapılar üzerine olan etkisinden de bahsetmek gerekir (Vernon, 1970:7). Kültürel unsurlar kendi maddi öğelerini yaratırlar, yani mekânı organize eder, örgütler (Bkz.Bozkurt, 2011;Turhan, 2010; Giddens, 2008). Bu bağlamdan hareketle düşünüldüğünde ölüm kendi maddi kültürünü tabut, kefen türleri, cenaze arabaları, mezarlar ve bunlara benzer maddi unsurlar yaratırken (Jones, 2004:209, 232, 247, 248, 252; Kearl, 1989:49,52,53; Örnek, 1979:218-219), gömme, defin etme, mumyalama, yakma vs gibi çeşitli ritüeller de ortaya çıkarmıştır. Ayrıca ölüm olayının sosyal bütünleşmeye en önemli etkisi, cenazelerin toplumun bir araya gelmesi için bir fırsat yaratmasıdır. Örneğin ölüm sonrası sunulan yemekler bu bütünleşmeye önemli bir örnektir (Jones, 2004:28). Aynı şekilde cenaze veya anma törenlerini işlevsel yönü ise insanlara yaşanan kayıptan ötürü duygularını ifade etme olanağı vermek ve duyguların biçimsel, resmi biçimde dışarı vurulmasına aracı olmaktır. Birçok insan törenlere sevdiklerinin anısını yad edeceklerine ve kendilerini rahatlatacaklarına olan inançla sahip çıkarlar (Constance, 2004:370).

Makro bağlamda ölüm-kültür ilişkisi düşünüldüğünde ortaya çıkan âdetleri üç grupta toplamak mümkündür. İlk grupta iki tür âdetler karşımıza çıkmaktadır. Bazı âdetlerin temelinde ölene canlı gözüyle bakmanın ve ondan korunmanın tipik belirtilerinin yattığı görülürken; diğerlerinde ise ölenin “öte dünyaya gidişini” kolaylaştırmak, onun gerek geride bıraktıkların gözünde, gerekse öte dünyada saygın ve mutlu olmasını sağlama amacı yatmaktadır. İkinci grup âdetler ise ölen kişinin geri dönüşünü önlemek temelli oluşmuştur. Bunların temel nitelikleri ise ölen kişinin yattığı yerde rahat olması ve arkasında bıraktıklarını düşünmemesidir. Üçüncü gruptaki âdetleri ise ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak, sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve topluma yeniden katılımlarını sağlamak için uygulananlardır (Örnek, 1977:207-214).

Geleneksel toplumlarda ölüm olayı ilk olarak ölü yakınlarının ağlamaları ve komşularına haber vermeleri ile duyurulur. Daha sonra bu duyuru için haberci çıkarılır ve haberci evleri tek tek dolaşarak bütün mahalle ya da köye ölüm haberini verir. Anadolu’da ölüm olayı olduğunda bütün işler bırakılır, televizyon açılmaz, eğlenilmez, gülünmez ve buna benzer hiçbir faaliyet yapılmaz. Modern dönemde ise ölümün duyurulmasında, belediye anonsları, gazete ilanları veya diğer iletişim araçları kullanılmaya başlanmıştır. Ölümü duyurma sisteminin, mekânın büyüklüğüne göre değiştiği görülmektedir. Örneğin büyük kentlerde ölüm, sadece küçük bir grup tarafından bilinir, genelde bu grupta ölenin birinci dereceden yakınları ve dostları yer alır. Modern tıp sisteminin sunduğu hizmetle adrese teslim hazırlanan cenazeler, cenaze namazının arkasından küçük bir toplulukla kent mezarlıklarına defnedilir. Tabii ki bu defin işlemi gerçekleştirilirken gömülen mezarlığın yeri, mevkisi ve şeklini ölenin maddi gücü belirler. Eyüp mezarlığına gömülmek isteyen birisi, 10.000-12.000 TL arası bir miktarı gözden çıkarması gerekirken, kent dışındaki mezarlıkların bu anlamda daha ucuz olduğu ve sosyo-ekonomik seviyesi daha düşük bir nüfusa hitap ettiği ifade edilebilir. Özellikle İstanbul odaklı düşünüldüğünde bu durum

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Temmuz-Aralık 2006, Şanlıurfa, ss.21-22. Buralar şimdilerde yoğun talep nedeniyle ancak üç günlüğüne kiralanabilmekte olduğundan taziye üç günle sınırlandırılmış ve yatılı-yemekli misafir sayısı azalmıştır. Bu üç gün içerisinde bütün eş ve dostlar, varsa aşiret üyeleri beş on dakika veya en fazla yarım saat kadar oturup sonra başsağlığı dileyip ayrılmaktadırlar. Bkz.Celil Abuzar, Şanlıurfa’da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği- Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, 2010, s.271.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012*

daha somut anlaşılmaktadır. Paylaşımların azaldığı, ritüellerin sınırlandığı ve geçmişle kıyaslandığında tek ortaklığın “*cenaze namazı birlikteliği*” olduğu düşünüldüğünde değişimin boyutu kavranacaktır. Daha küçük yerleşim birimlerinde ise -özellikle ilçe merkezlerinde- belediyelerin yaptıkları anonlarla yapılan ölüm ilanı duyuruları ile toplumun bilgilendirildiği görülmektedir. Gazete ilanları da modern dönemin ölümlerin duyurulması konusunda önemli araçlardan birisi olmuştur. Büyükşehirlerde ölüm olgusunun sosyolojik açıdan en dikkat çekenleri toplum hayatında önemli kişilerin-siyasetçi, işadamı, sanatçı, din adamı, entelektüel gibi- cenaze törenleri sırasında olmaktadır.

Bu bağlam, yine İstanbul odaklı düşünüldüğünde ölümün ve onun etrafında oluşan mekân organizasyonun bazı toplumsal pratik farklılıklarını da görselleştirdiği görülmektedir. Bu bağlamda cenaze namazlarının kılındığı camiler, ölen kişinin sosyal sınıfını, statüsünü ve dünya görüşünü yansıtırken, sanatçılar, sağcılar, solcular, tarikatçılar, devlet erkani ve şehitler hep ayrı ayrı camilerde farklı törenlerle son yolculuklarına uğurlanmaktadır. Burada özellikle bireyin mensup olduğu sosyal ve zihinsel çevrenin ölüm sonrası ritüelleri belirlediği görülmektedir. Teşvikiye Camisi⁴ ile Fatih Camisi⁵ söz konusu olduğunda ortaya çıkan durum bu açıdan dikkate değerdir. Teşvikiye camisi modern sonrası mimariyi temsil etmekle birlikte İstanbul’un sosyo-ekonomik açıdan üst tabaka sayılabilecek insanların yaşadığı yerleşim yerinde yer almaktadır ve bu camide genelde elit, sosyetik ya da sanatla uğraşan tanınmış insanların cenaze namazlarının kılındığı görülür. Buradan kalkan cenazelerin de genelde Zincirli Kuyu Mezarlığı’na gömüldüğü görülür.⁶ Burada namazı kılınanlar arasında gazeteci-yazar Duygu Asena ve Cüneyt Koryürek; Arif Mardin; yönetmenler Atif Yılmaz, Zeki Ökten, Yılmaz Duru, Ömer Kavur; edebiyatçılar arasından Atilla İlhan; sinema ve tiyatro sanatçıları Kemal Sunal, Hadi Çaman, Selim Naşit; yakın zamanda ölen Türkan Saylan; siyasetçi Erdal İnönü gibi isimler yer almaktadır. Bu camide yapılan cenaze törenlerin genelde kıyafetlerden davranışlara kadar farklı konseptleri yansıttığı ve bir “*kokteyl havasında*” geçtiği konusunda yapılan yoğun eleştiriler vardır. Özellikle güneş gözlükleri, siyah elbiseler, cenazeye kahkahalarla eşlik, güncel dedikodular gibi bazı noktalarda Avrupa tarzı bir serenominin gerçekleştiği görülür.⁷

⁴ Teşvikiye Camii İstanbul’un Teşvikiye semtinde 1854 yılında Abdülmecit tarafından yaptırılmış olan camidir. 1794-1795 yıllarında III. Selim tarafından inşa ettirilmiş olan mescidin yerine yapılmıştır.

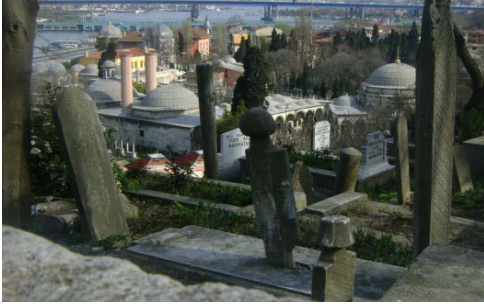
⁵ Fatih Camii ve Külliyesi, İstanbul’un Fatih ilçesinde Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılmış olan cami ve külliyesidir. Külliye 16 adet medrese, darüşşifa (hastane), tabhane (konukevi) imarethane (aşevi), kütüphane ve hamam bulunmaktadır. Şehrin yedi tepesinden birinde inşa edilmiştir. Cami 1766 depreminde yıkıldıktan sonra onarılarak 1771’de bugünkü halini almıştır.

⁶ Zincirlikuyu Mezarlığı, İstanbul’un Şişli İlçesi’nde, Esentepe ile Levent arasında, bulunduğu Zincirlikuyu semtiyle aynı adı taşıyan mezarlık İstanbul’un modern biçimde düzenlenmiş ilk asri mezarlığıdır. 1935’te kurulmasına karar verilen Zincirlikuyu Mezarlığı, çevresindeki yapılaşma sürecine paralel olarak 1960’lı yıllarda bugünkü sınırlarına ulaşmıştır. Bugün 380,847 m²’lik mezarlık alanı aile kabirleri için ayrılmış olanlar dışında bütünüyle dolmuş durumdadır. Atatürk’ün emriyle Zincirlikuyu Mezarlığı’na inşa edilen Türkiye’nin tek ve ilk krematoryumu, kullanım için talep gelmediğinden yıktırılmış ve bugün yerinde mezarlığın garajı ve müdürlük binası bulunmaktadır. Din ayrımı yapılmadan, her cenazenin aynı mezarlıkta defnedilebilmesine olanak veren seküler mezarlık kavramının henüz oluşturulmadığı Türkiye’de Müslüman inancına sahip kişilerin yanı sıra, ateist ya da gayrimüslim cemaatlerine üye olmayıp, Türk asıllı ancak herhangi bir dini inanca sahip olmayan kişilerin de defin edilmeyi tercih ettiği bir mezarlıktır.

⁷ Bu konuda daha ayrıntılı bir çözümleme için 8 Kasım 2006 Tarihli Star Gazetesi’nde yayınlanan “*Cenaze VIP’s’e Cami Bebek*” başlıklı Nevin Bilgin’in yazısına bakılabilir. Star Gazetesi, 08 Kasım 2006.

Turkish Studies

Kuşkusuz bu ritüellerin karşısında farklı bir sosyolojik boyutta vardır ki bu da Fatih Camisi merkezli gerçekleşir. Cami, iş adamları Vehbi Koç ve Sakıp Sabancı'nın da cenazelerinin kaldırıldığı bir mekandır. Ayrıca ünlü cemaat liderlerinden *Prof. Dr. Mahmud Esad Çoşan*'ın cenazesi de buradan kalkarken, cenazeye yaklaşık 20.000 kişiye yakın insan katılmıştır. Yine İsmailağa Camii imamlarından ve İsmail Ağa Cemaatinin önemli isimlerinden birisi Bayram Ali Öztürk'ün cenazesi bu camide kılınmıştır. Siyasi liderlerinden Turgut Özal ve Necmettin Erbakan'ın cenazeleri de bu camiden kaldırılırken, aynı şekilde Necmettin Erbakan'ın eşi Nermin Erbakan ve Recep Tayyip

Erdoğan'ın annesi Tenzile Erdoğan'ın cenazesi de bu camiden kaldırılmıştır.

Burada dikkat çeken en önemli sosyolojik olgu, cemaat ve tarikat önderlerinin cenazelerinin yanı sıra muhafazakâr geleneğe mensup insanların da burada ölüm etrafında bir birliktelik oluşturdukları gerçeğidir. Burada yapılan törenlerin dini yönleri daha ağır basmakla birlikte, geleneksel uygulamalara da denk gelmek mümkündür. Cenazenin peşi sıra alkış tutma, buna örnek olarak verilebilir. Kuşkusuz aynı birlikteliğin Eyüp Camii ve Eyüp Mezarlığı'nın etrafında da gerçekleştiği görülür.

Eyüp, bu anlamda muhafazakar ve dindar çevrelerin defnedildiği mekanlardan birisidir. Eyüp'ü farklı kılan temel özelliklerinden birisi de manevi kültürel semboller olarak nitelenebilecek türbeler ve tekkelerin yoğun bir şekilde burada toplanıyor olması ve Osmanlı döneminden itibaren burasının üstlendiği sosyo-dini işlevdir.

Eyüp'te en yaygın anıt yapı türü türbelerdir. Eyüp Sultan ve İstanbul'un fethi sırasında ölenlerin kabirlerine yakın olmak isteyen toplumun önde gelen kişilerinin yaptırdıkları türbeleri buradadır. Sultan, valide sultan, şehzade, sadrazam, şeyhülislam ve paşa türbeleri, ünlü Osmanlı devlet adamlarının, din adamlarının, sanatkârların kabirleri ile tüm bu kişilere yakın gömülmek isteyenlerin mezarları Eyüp'tedir. Mezarlıklardaki tarihi mezar taşlarının “yazılı anıt” olarak geçmişe ışık tutan yönleri bilimsel anlamda kabul edilmiştir. Bu nedenle, günümüzde Eyüp hem “*ebedi bir sükunet mekanı*” olarak tanımlanmakta ve “*mezarlıklar kenti*” olarak adlandırılmakta hem de “*eşsiz içerikte yazılı anıtlara sahip bir açık hava müzesi*” olarak kabul edilmektedir (Bkz. Sevim, 2010). Gerçekten de Eyüp Sultan Camii'nin arkasından Pierre Loti'ye uzanan tarihi Eyüp Mezarlığı ile merkezin güneyindeki mezarlıklar mezar taşları ve servi ağaçlarıyla Eyüp'ün genel görünümünde etkilidir. Eyüp Mezarlığında kabirleri bulunanlar arasında muhafazakar kesimlerin önemli isimlerinden Ahmet Kabaklı, Necip Fazıl Kısakürek, Mahmud Esad Çoşan, Erdem Beyazıt, Nusret Özcan ve Medine İmamı Muhammed Sıddık bulunmaktadır.

Turkish Studies

Burada Ankara'daki gelenekten de kısaca bahsetmek yerinde olur. Ankara'daki geleneğe göre cenaze törenlerinin hangi camide yapıldığı bir ölçüde o kişinin siyasi görüşünü de belirlemektedir. Sol kökenli insanların cenazeleri genellikle Maltepe Camii'nden, sağ kökenlilerin cenazeleri ise önce Hacıbayram sonra da Kocatepe Camii'nden kaldırılmaktadır. İsmet İnönü, Cevdet Sunay ve Gazeteci Uğur Mumcu'nun cenaze namazları Maltepe Camii'nde kılınmıştı.⁸ Ayrıca Ankara'da Devlet Mezarlığı'nın yapıldığı görülür. Devlet mezarlığı, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanları ile Kurtuluş Savaşı sırasında en az tümen komutanlığı yapmış ve 1988 yılında Genelkurmay Başkanı'nın politik kriterlerine uyan (örnek: Sakallı Nurettin Paşa politik kriterlere uygun bulunmamıştır) 61 komutanın mezarlarının yer aldığı 1988 yılında hizmete açılmış "anıt-park" niteliğindeki mezarlıktır. 8 Kasım 2006 tarihinde TBMM'de yapılan yasal düzenleme ile başbakanların yanı sıra TBMM başkanlarının da ailelerinin talebi doğrultusunda Devlet Mezarlığı'na defnedilmesi sağlanmıştır. Bu şekilde cumhurbaşkanı ve kurmay komutanların dışında ilk defnedilen başbakan (11 Kasım 2006) Mustafa Bülent Ecevit'tir. Hala Devlet Mezarlığı'nda bulunan Ecevit için anıt mezar yapılması ve buradan taşınması planlanmıştır.

4. ARAŞTIRMADA YÖNTEM

Bu çalışmada temelde “bir ölüm sosyolojisi yapmak mümkün müdür?” sorusundan hareketle önce betimsel bir çözümlemeden hareketle geçmişten bugüne çeşitli biçimleriyle ölüm incelemesi yapmıştır. Çalışmanın uygulama kısmında ise günümüzde ölümle ilgili internet aracılığıyla hizmet veren kurumsal hizmetlerin içeriklerinin çözümlemesini amaçlamıştır. Çözümlemede internet sitelerine kolaylıkla ulaşılması ve sitelerde görsel anlamda bütün hizmetlerin detaylarıyla verilmiş olması, çalışmada ulaşılan sonuçların güvenilir ve geçerli olduğunu teyit etmektedir. Hizmet veren siteler seçilirken, özellikle büyükşehirlerde hizmet sunanlar örnekleme dahil edilmiştir. Ayrıca seçilen sitelerin mezarlık bakım hizmetleri dışında abonelik hizmetleri, yurtdışı hizmetleri, kabir ziyaretleri, dua okuma-okutma gibi pek çok alanda hizmet veriyor olmaları da örnekleme dahil edilmelerinde önemli bir ölçüt olmuştur. Mezarlık hizmetlerinin önemsenmesi ve bir iş sektörü haline gelmesinde Türk toplumunun mezarlıklara verdiği önemin etkisini bulmak mümkündür. burada çözümlemenin daha anlamlı olması için Türk kültüründe İstanbul odaklı bir mezarlık kültürü betimlemesi yapılmıştır. Web sitelerine ilişkin değerlendirme yapılırken içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, bir metindeki değişkenleri ölçmek amacıyla, sistematik, tarafsız ve sayısal olarak yapılan analizi ifade etmektedir (Wimmer ve Dominick, 2000, ss.135-136). Çalışma, araştırma amaçlarına uygun tarama modeli kullanılarak yapılmıştır. Tarama modeli varolan mevcut bir durumu değiştirmeye kalkışmadan var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamaktadır (Karasar, 1998, s.77).

3. ESTETİZE EDİLEN ÖLÜM OLGUSU: ÖLÜMÜN MEKAN ORGANİZASYONUNDA MEZARLIK KÜLTÜRÜ

Çalışmanın bu bölümünde Osmanlı-Türk mezarlık kültürüne değinilmiş ve İstanbul'daki mezarlardan bazı örnekler sunulmuştur. İstanbul'un örnek seçilmesindeki

⁸ Bu konuda daha ayrıntılı bir çözümleme için 8 Kasım 2006 Tarihli Star Gazetesi'nde yayımlanan “Cenaze VIP’se Cami Bebek” başlıklı Nevin Bilgin’in yazısına bakılabilir.

temel sebep, İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin uzun süre başkenti olması, aynı zamanda kültürün, sanatın, edebiyatın da merkezi olmasına neden olmuştur. Şairleri, hattatları, edebiyatçıları, taş oymacıları da diğer bölgelere kıyasla daha ileri bir seviyedeydi. Bunun doğal bir sonucu olarak bir çok sanat dalında olduğu gibi mezar taşları formlarının oluşturulmasında ve belli bir mezarlık kültürünün oluşmasında İstanbul belirleyici olmuştur (Sevim, 2010:64).

Ziyaretgah, ziyaret edilen mezar anlamlarına gelen mezar, Türkçede eşanlamli olarak makber, kabir, medfen ve merkad olarak da kullanılmaktadır. Mezarların bulunduğu yerlere ise hazire, mezarlık, mezaristan veya kabristan denilmektedir (Sevim, 2010:63). Mezarlıklar ölünün anısını yaşatmak ya da gömüldüğü yerin belli olmasını sağlamak amacıyla yapılmış olmakla birlikte zamanla mezar biçimleri, süslemeler ve mezartaşlarıyla birlikte bir kültürün oluştuğu mekanları simgeler olmuştur. Eski Türklerde mezar, ölünün ebedi evi olarak geçmektedir. Ölen kişinin maddi durumuna ve sosyal rolüne bağlı olarak kimilerine anıt niteliğinde mezarlar yapılmıştır. Bu tür mezarlara kurgan adı verilmektedir. Kurganlarda yer alan resimler ve yazılar ölen kişinin kahramanlıklarının gelecek nesiller tarafından daha iyi algılanmasını sağlamaktadır. Mezar taşları diğer bütün sanat eserleri ve maddi kültür varlıkları gibi yapıldıkları çevrenin ve ait oldukları dönemin inançlarının adet sanat ve geleneklerinin tarihi bölgesel ve sosyal koşullarının ortak ürünüdür. Mezarın ait olduğu kişinin kimliği mevkii ve hayat hikayesinin yanında, içinde yaşamış olduğu sosyal çevre dönemin estetik anlayışı ve modası da mezar taşına yansiyabilmektedir (Bkz. Sevim, 2010; Eldem, 2005).

Türk-İslam kültüründe mezar kültürü, tarihi geçmişi yansıtan önemli kültürel miraslardan birisidir (Karaca, 2001:501). Şamanist Türkler'de "*atalar kültü*" ile ön plana çıkan geçmişe dönük saygı ve mezarlara-mezarlıklara verilen önem, Osmanlı ile birlikte gösterişli biçimlerde ve mezartaşlarında kullanılan sembollerle birlikte önemini korumaya devam etmiştir (Sevim, 2010:64). Türklerin İslamiyeti kabul etmeleri ile birlikte balbal geleneğinin mezar taşlarına dönüştüğü görülmektedir. Türkler böylece, bir taraftan eski mezar geleneklerini devam ettirirken bir taraftan da tabii ve tarihi faktörlerin tesiri ile bir takım mahalli tipler meydana getirmişlerdir. İslamiyet'te mezarların üzerine taş dikmek, isim yazmak ağaç dikmek yasak değildir. Fakat süslü ve dikkat çekici mezarlar yapılması hoş karşılanmamıştır (Karamağaralı, 1972:2). Mezarlar diğer bütün sanat eserleri ve maddi kültür belgeleri gibi yapıldıkları çevrenin ve devrin inançlarının adetlerinin sanat geleneklerinin iktisadi ve sosyal şartlarının ortak ürünüdür. Mezar taşlarının yapımında çok çeşitli şekiller kullanılmaktadır. Bu şekiller ölen kişinin ekonomik durumu, sosyal statüsü, inanç biçimi, kültürel kökeni gibi değişkenlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Mezar yapımında genel olarak beyaz mermer kullanılmaktadır. Taşlarda özellikle ölünün künyesi ve Fatiha istekleri belirtilmektedir.

Mezar taşları bu bağlamda mezarda yatan kişinin sosyal hayattaki konumu, ekonomik durumunu göstermeye başlamıştır. Buna göre ölen kişinin ekonomik ve sosyal durumu iyi ise mezar taşı kitabeleri dönemin en ünlü şairlerine sipariş edilir, yazısı meşhur hattatlara yazdırılıp, usta hakkaklara⁹ işletilirdi. Mezar taşlarından kabirde yatan kişinin kadın, erkek veya çocuk mezarı olduğu rahat anlaşılıyor, kadın mezarlarında süslemelerde

⁹ Ağaç oyma sanatçısı

kullanılan çiçek motifleri dikkat çekmektedir. Erkek mezar taşları da genelde başlıklarından tanınır. Ayrıca başlıklara bakıldığında mezarın bürokrat, paşa, vezir gibi makam sahibi olup olmadığı da anlaşılır (Bkz. Sevim, 2010). Mezar taşlarındaki tasvirlerde Şamanist Türklerde varlığı tespit edilmiş bütün kutsal motifler ve damgalar, hayat ağacı, çeşitli kuşlar, hançer, kılıç, kalkan, tüfek, musiki aletleri, rozetler vb. maddi kültürel unsurlar yer almaktadır (Gülensoy, 1989:169).

Burada Türk kültüründeki mezarlık kültürünün yansıttığı en önemli özelliğin insana ölümü hatırlatması ve toplumsal yapıyla iç içe olması bağlamında mezarlıkların, camilerin avlusuna, bilhassa kible tarafına, mahallenin bitişiğine veya şehrin havası ve manzarası en güzel olan yerlerinde yapılandırıldığı görülmektedir (Kuşoğlu, 1984:16). Batı’da ise mezarlıkların Antikçağ’da kent dışında tutulmasına karşın, Ortaçağ’la birlikte definlerin kent merkezlerine ve özellikle kilise içleri ve bahçelerine yönlendiği dikkat çekmektedir. Ayrıca Batı’da uzun bir süre cesetlerin gelişigüzel atıldığı ve zamanla ortaya çıkan kemiklerin toplanarak bu amaçla kurulan kemikliklere taşındığı bir sistem uygulanmıştır (Eldem, 2005:18). Görüldüğü üzere Osmanlı döneminde yaygın olarak görülen Cami ve Cami etrafında gelişen ya da doğal çevre ile bütünleşik mezarlıkların önemli öğeler olduğu görülmektedir. Nitekim kimi araştırmacılarca “*mezarların manzarası güzel yerlere yapılmasının Türk insanının tabiat zevkini öldükten sonra da almak istediği şeklinde yorumlanmaktadır*” (Bkz. Karaca, 2001:505). Aşiyen mezarlığını burada örnek olarak vermek mümkündür.

Aşiyen Mezarlığı, İstanbul’da Bebek ile Rumelihisarı arasındaki sırtlarda bulunan ve İstanbul Boğazına bakan mezarlıktır. Aşiyen, günümüzdeki ismini şair Tefik Fikret’in burada bulunan ve Farsça’da kuş yuvası anlamına gelen “Aşiyen” isimli evinden almaktadır. Mezarlığın en önemli özelliği olarak çoğu kişisel değerlendirmede insana

“ölümü özleebilecek güzellikte bir mekan” olarak geçmektedir. Burada kabri bulunanlar arasında Orhan Veli Kanık, Tefik Fikret, Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Edip Cansever, Münir Nurettin Selçuk, Attilâ İlhan, Özdemir Asaf, Osman Yağmurdereli, gibi birçok ünlü kişi bulunmaktadır. Aşiyen mezarlığının geçmişten bugüne kadar ki en önemli özelliklerinden birisi mezarlığa defnedilenlerin belli bir aristokrat sınıfa mensup olduğu ve modernist veya milli

edebiyatçıların mezarlarının bulunduğu gerçeğidir.

İstanbul’daki mezarlık kültürünün “Aşiyen Örneği”nde görüldüğü üzere en belirgin niteliklerinden birisi boğaz manzaralı olmaları ve en yoğun yeşilliklerin bu mezarlıklarda bulunmasıdır. Daha önce de vurgulandığı üzere mezarlıklar Türk-İslam kültüründe toplumsal yaşamla iç içe bulunurlar. Cadde ve sokakların arasında, mahalle aralarında veya evlerle yan yana bulunurlar. Öyle ki; Osmanlı mezarlıklarını çevreleyen duvarların sistematik olarak pencerelessi inşa edilmesi, kalın demir parmaklıklarla örülü bu pencerelerin işlevi mezarlığa bakışlara açık tutmaktır (Eldem, 2005:24). Yahya Kemal’in İstanbul’un nüfusunu soran Avrupalı’ya “*Biz yerin altındakilerle beraber yaşarız*” demişti. Boğaz boyunca bakıldığında Rumeli Kavağı ve Anadolu Kavağı’ndaki mezarlıklar, Sarıyer, Gazi

Turkish Studies

Yunus, tarihi Çakmak Dede ve Paşabahçe mezarlıklarından sonra Mihribat Korusu'nun altında Kanlıca Mezarlığı yer alır.¹⁰ Boğazdaki bir diğer mezarlık Çengelköy mezarlığıdır. Boğaziçi köprüsünün hemen kenarında yer alır. Köprü'nün hemen devamında Nakkaştepe mezarlığı vardır. Boğazın diğer yakasında Ortaköy mezarlığı vardır. Ayrıca Yıldız Parkı'nın içerisinde Yahya Efendi Türbesi ve bu ahşap yapının bahçesinin bir mezarlık olduğu görülür.

Kuşkusuz mezarlık kültürü, ölüm olgusunun etrafında gelişen bir mekansal şekillenme olmakla birlikte bir toplumun kültürünü, zihniyetini, toplumsal yaşamını, zaman içinde geçirdiği değişimi anlamak için de önemli göstergelerdir. Bu bağlamda ölüm

ve mezarlıkların toplumda üstlendiği işlevler vardır. Daha önce Aşiyân ve diğer mezarlık örneklerinde de vurgulandığı gibi İstanbul mezarlıklarının önemli işlevlerinden biri, kent kimliğine getirdikleri simgesel katkıdır. Örneğin İslami bir geçmişi olmayan bir kente meşruiyet kazandırmak için 1453'ten itibaren mezarlar ve ölümler devreye sokulmuştur. Özellikle süreç içerisinde Ak Şemseddin'in Eba Eyüb Ensari'nin kabrini keşfetmesi, İslami geçmişe sahip olmayan kenti bir bakıma geriye dönük olarak dinen meşrulaştırmanın aracı olmuştur (Eldem, 2005:16; Necipoğlu, 1996:23-25). Bu bağlamda, Eyyub'un varsayılan kabrinin bulunduğu yere 1458'de inşa edilen cami ve ardından Eyüp diye adlandırılan bölgenin bir tür kutsallık kazanıp kentin en önemli mezarlıklarından birinin oluşması, bu meşrulaştırma sürecinin başarılı sonuçlarından birisi olarak okunmaktadır (Bkz.Eldem, 2005:16; Sevim, 2010:23-34).¹¹

Burada önemli bir örnek olması bakımından, yabancılar tarafından Üsküdar mezarlığı olarak adlandırılan Karacaahmet mezarlığından da bahsetmek yerindedir. Karacaahmet Mezarlığı, Eyüp mezarlığıyla birlikte İstanbul'un en büyük sur dışı mezarlıklarından birisidir. İlk olarak İstanbul'un Araplar tarafından kuşatılması sırasında şehit olan askerlerin buraya gömüldüğü sanılmaktadır. Mezarlık adını, İstanbul'a Hacı Bektaşî Veli tarafından İslam dinini yaymak üzere gönderilen Karaca Ahmet'ten alır. Karacaahmet Mezarlığı, 1917, 1940, 1956 ve 1974 tarihlerinde olmak üzere dört defa istimlak edilmiştir. Türk siyaset ve kültür hayatının önemli pek çok isminin mezarlarını barındırmaktadır. Şahideler ve lahitler değişik türlerdeki başlıklarıyla önemli bir sanat özelliği arz eder. Şahidelerin üzerindeki kitabeler eğer bir hattatın eliyle hazırlanmışsa sanat değeri taşımaktadır. Başlıklar mezarda yatan kişinin cinsiyeti, mesleği, rütbesi, sosyal mevkii, ailesi, felsefi ve dünya görüşü, ölüm şekli (ecel, idam, kaza, hastalık) ve yaşadığı dönemle ilgili bilgiler verir. Bu özelliği ile şahideler birinci dereceden belge niteliği

¹⁰ Beykoz, yalnızca mesire yerleriyle, camileri, çeşmeleri ve sanayi bölgeleri ile değil, bambaşka bir ortak hafızayı yansıtan bir şeyle yani mezarlıklarıyla ün salmıştır. Yalıköy mahallesinde ki mezarlıklar, buradaki yerleşim merkezlerinin tarihi ve özellikleri hususunda hangi tarihlere kadar geri gitmemiz konusunda bize önemli ipuçları vermektedir. İstanbul'un fethinden önce Beykoz'a gelen Çakmak Dede'nin ismini alan Çakmak Dede mezarlığı; Beykoz'un Yavuz Sultan Selim tarafından ele geçirilmesi sırasında önemli mücadeleler veren Cengaver Gazi Yunus'un adını taşıyan Gazi Yunus mezarlığı; diğerlerinden daha yeni bir tarihte kurulan etrafı ıhlamur ağaçları ile çevrili ve bulunduğu sokağın adını alan Şahinkaya mezarlığı bu yöredeki mezarlıklardır.

¹¹ Bu mezarlıkla ilişkili bilgiler ve çözümleme daha önceki bölümde verilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

taşımaktadır. Ayrıca şahide ve lahitlerin üzerinde bulunan değişik motifler taş işçiliğinin şaheserleri kabul edilmektedir. Çiçek ve meyve motifleri, değişik bitki betimlemeleri en sık kullanılan motifler olmuştur. Mezarlık büyük tahribata uğramış ve paha biçilemez pek çok değerli şahide imha edilmiştir. Özellikle yeni gömü alanı elde etmek için yapılan tahribatlarda sayısız kıymetli şahide ve lahit yok edilmiştir. Mezarlıkta birçok ünlü yatmaktadır. Ancak büyük kısmının mezarları günümüze ulaşmamıştır (Bkz.Laqueur, 2010:9-18).

Karacaahmet Mezarlığı yakın zamanda Başbakan Erdoğan'ın annesinin buraya

defnedilmesi sonrası dikkat çekmiştir. Burada mezarlığın Üsküdar'a yakın olması tercih sebebi kabul edilmekle birlikte birçok şeyh ve evliyanın bu mezarlıkta yatıyor olmasının da bu tercihte etkili olduğu ifade edilmiştir. "Süleymancılar" olarak bilinen cemaatin kurucusu *Süleyman Hilmi Tunahan*'ın yanı sıra, Şeyh Hamdullah Efendi, Hattat Hamid Aytaç, Mazhar Paşa, Şair Nabi de Karacaahmet Mezarlığı'nda kabri bulunan isimler arasında yer alıyor.¹² Burada yatan diğer ünlülerse Cem Karaca, Cemil Meriç, Ali

Fuat Başgil, Hulusi Kentmen, Nabizade Nazım, Tarık Buğra, Reşat Nuri Güntekin, Şeyh Hamdullah, İsmail Hakkı Dümbüllü'dür.

4. TOPLU MERASİMLERDEN BELEDİYE HİZMETLERİNE : KURUMSALLAŞAN BİR ÖLÜM OLGUSU

Hazırlanmış olan bu çalışmanın temel kaygılarından birisi ölüm olgusunu değişen dünya ve toplumsal koşullar arasında hangi bağlamda incelenmesi gerektiği olmuştur. Çalışmayı tetikleyen temel nokta ölümün modern dünyada değişen çehresi ve ekonomik kaygıların ölüm sonrası süreci belirlemesi olmuştur. Bu durum kuşkusuz ölümle ilgili ritüelleri ve toplumsal davranış biçimlerinin değişmesini hızlandırmıştır. Bu bağlamda ilk olarak "*dua-al.com*", "*antalyakabirbakimi.com*", "*mezarhizmetleri.com*" ve "*kabristan.net*" internet sitelerinde sunumları yapılan ölüm ve ölüm sonrası hizmetler çözümlenmiştir.

4.1. "Dua-al" : Abone Ol Ruhun ve Ruhaniyetin Huzur Bulsun

Bunlardan "*dua-al.com*" sitesinde kurumsal olarak sunulunan hizmetler "*girişimcilik ruhu ile atıldığımız hizmet sektöründe emin adımlarla ilerlerken, bugün sadece mezarlık bakım hizmetleri ile değil mezarlık yapımı, onarımı, mermer beyazlatma, mezar taşı çeşitleri, her kesime ve her bütçeye uygun mezar çeşitlerimiz ile hizmetindeyiz*" şeklinde tanıtılmıştır.¹³ Ayrıca kurumsal hizmetlerin sunumunda kullandığı temel slogan "*Abone ol, ruhun ve ruhaniyetin huzur bulsun*" şeklinde görselleştirilmiştir. İlk dikkat çeken noktalardan birisi ölümün "*ruhaniyetinin ve huzurunun*" aslında abonelik sistemiyle farklı bir odağa oturtulduğudur. Sitede abonelik fiyatlarıyla ilgili bilgiler olmamakla birlikte uygun ödeme seçenekleri sunduklarını belirtilen sitede, uygun fiyatlarla

¹² Bu konuda detaylı bilgi için bkz. <http://www.focushaber.com/neden-karacaahmet-mezarligi--h-77452.html>

¹³ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://dua-al.com/>

yakınlarınızın mezarlarını sürekli bakımlı tutma garantisi sunduğu belirtmektedir. Fiyat politikası ve abonelik sistemiyle ilgili kullanılan tanıtıcı son bilgi ise **“dua-al mezarlık hizmetleri ile yakınlarınız artık sandığınız kadar size uzak değil”** şeklinde verilmiştir.

Kurumsal hizmetin misyon ve vizyonunu tanıtırken verdiği bilgilerde ise şu noktalar karşımıza çıkmaktadır. Site misyonunu; **“kaybettiğimiz yakınlarımıza son görevlerimizi tam anlamı ile yerine getirebilmek amacıyla mezarlıkların layık olduğu bakım ve temizliğe kavuşmasını sağlamak”** şeklinde tanıtmıştır.

Vizyonunu ise; **“dünya çapında mezarlıklara verilen önemi, hassasiyeti ve titizliği Türkiye halkı ile buluşturmak”** şeklinde tanımlamıştır. Hizmetlerini sunarken kullandığı sunum biçimi ise; **“şimdi bir düşünün...belki aylarca yakınınızın mezarına uğrayamadığınız, aylar sonra mezarlıkta sizi rengarenk çiçeklerle süslü, temiz bir kabir karşılıyor. Kıyamete kadar mezarlar yakınlarımızın evi, onları terk edilmiş görüntüsü veren bir ortamda bırakmayı mı? Yoksa gördüğünüzde içinizi açacak tertemiz bir ortamda mı bırakmayı tercih ediyorsunuz?”** şeklinde betimlenmiştir. Sitenin kurumsal olarak sunduğu hizmetler; mezarlık bakım ve onarımı, mezarlık yapımı, mezar baştaşı

çeşitleri, mermer sebil çeşitleri, tüm mermer işleri, mermer beyazlatma, ferforje¹⁴ mezar kaplama olarak sıralanmıştır. Firma sahibi Mehmet Emin Yıkım, **“abonelerimizin bize gösterdiği, kendi yakınlarının mezarlarına, her gün bakım yapıyoruz. Temizliği gerçekleştirip, yeşillendiriyoruz. Sürekli bir şekilde hizmet veriyoruz. Bu sayede abonelerimizin gözü arkada kalmıyor. Eğer siz de bu hizmetlerden yararlanmak istiyorsanız, Dua-al mezarlık hizmetlerini aramanız yeterli”**¹⁵ şeklinde firmasını tanıtmaktadır. Sitenin hizmetleriyle ilgili ilk haber 24

Haziran 2005 tarihinde yerel bir gazetede çıkmıştır. Haberin içeriğinde şu detaylar verilmiştir.

“Daha önce Ankara, İstanbul ve İzmir’de kurulan mezarlık hizmetleri şimdi de Denizlilerin hizmetinde” şeklinde başlayan haberde özellikle uzakta yaşayan abonelerine yakınları için dua bile okunabileceği bilgisi verilmektedir. Duaların alanında uzman hocalar tarafından okutulacağı bilgisi özellikle verilmekte, uygun fiyatlarla günlük, haftalık veya aylık şeklinde hizmetlerden yararlanabilecekleri belirtilmektedir. Görsel basına da yansıyan haberlerde aynı konuların işlendiği, işin çıkış fikrinin ise Mehmet Emin Yıkım’ın-firma sahibi-yaşadığı ekonomik problemler ve iflas etmesi sonrası ortaya çıktığı, yavaş yavaş başlayan hizmetlerin sonradan abonelerle büyümeye başladığı, sitede mezarların öncesi ve sonrasını kapsayan görüntü ve fotoğrafların siteye yüklenmesiyle de

¹⁴ Ferforje Fransızca bir sözcük. Sözlük karşılığı; "ocakta çalışılan ve dövülerek işlenen demir" olan ferforje sözcüğü, bugün günlük hayatta demir işçiliğiyle yapılan bir sanatın adı.

¹⁵ Bkz. <http://dua-al.com/haber.asp?h=1>

abonelerine görsel anlamda da hizmet sunarken, online dua sistemine de yakında geçileceği bilgisi verilmektedir.

4.2. “Mezar-hizmetleri”: Mezarlarınıza Mühendis Eli Değsin

Çalışmada incelenen bir başka kurumsal hizmet “www.mezar-hizmetleri.com” sitesinde sunulmuştur. Bu sitede sunulan hizmetin de aynı bağlama yerleştirildiği görülmektedir. Buna göre sunulan hizmet; “herkes gibi sizde ulaşım nedeniyle ya da işlerinizin

yoğunluğundan dolayı, yakınlarınızın ve sevdiklerinizi kabirlerine çok istekli olmanıza rağmen, yeteri kadar ilgiliyi ve itinaı gösterememiş veya varsa verilen hizmetten memnun olmayabilirsiniz. Bu amaçla memnuniyetinizi ve hizmet ihtiyacınızı karşılamak üzere, kurmuş olduğumuz özel şirketimiz Edirnekapı Şehitlik Mezarlığı, Zincirli Kuyu Mezarlığı, Karaca Ahmet Mezarlığı ve Eyüp Mezarlığı gibi mezarlıklarda mezar özel bakım hizmetleri vermeye başlamıştır”

şeklinde tanıtılmaktadır.¹⁶

Sitenin kurumsal olarak sunduğu hizmetler; “*mezarlarınıza mühendis eli değsin*” şeklinde sloganlaştırılmıştır. Özellikle mühendislerin mezar özel bakım konusunda tecrübeli iki Ziraat Mühendisi¹⁷ tarafından profesyonelce yaklaşımla ve itinaıyla yapılacağı konusu ön plana çıkartılmıştır. Bu sitede sunulan kurumsal hizmetin de belli bir ücret karşılığında olduğu ve karşılıklı sözleşme ile belirlenecek bu hizmet bedelinin yıllık olarak yürütüleceği belirtilmiştir. Sitede sunulan hizmetler ise şu şekilde sıralanmıştır:

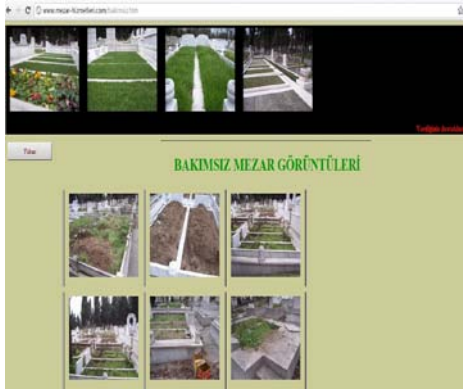
- Yıl boyunca her hafta periyodik bakımının yapılması
- Mevcut çiçeklerin korunması ve ilaçlanması ya da mühendislerimizle size uygun göreceğiniz yeni çiçeklerle mezarın süslenmesi ve korunması
- Mermerlerin silinip parlatılması taşların tamirata ve yazıların yenilenmesi
- Toprağın kabartılarak havalandırılması ve gerekirse yeni toprak eklenmesi
- Mezarlardan yabancı otların temizlenmesi
- Mezarların çevresinin temiz tutulması
- Yurtdışında veya il dışında olan ve bu hizmeti almak isteyenler için mezarın bakım öncesi ve bakım sonrası görüntüleri fotoğraf ve kamera sistemleri kullanılarak kendilerine her ay bakımlı mezarın son görüntülerinin sunulması
- Yaşlılık nedeniyle kabir ziyareti imkanı olmayan müşterilerin istemeleri halinde kendilerin kabir ziyaretine götürülmesi

¹⁶ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.mezar-hizmetleri.com/>

¹⁷ Tarım Bakanlığı tarafından 21-25 Mayıs 2007 tarihleri arasında “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu” ve bu kanuna bağlı olarak 15 Aralık 2005 tarih ve 26024 sayılı ile çıkarılan “Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu Uygulama Yönetmeliği” kapsamında öngörülen toprak koruma projelerinin hazırlamasına yönelik Ziraat Mühendisleri için düzenlenen “Toprak Koruma Projesi Hazırlama Eğitimi” Personel ve Makine Eğitim Merkezi Müdürlüğünde yapıldı. Eğitim sonunda yapılan sınav sonucu başarılı olan ve aralarında bulunan kurumda çalışan iki mühendis de sertifikalarını törenle aldı.

- İşlerinin yoğunluğundan dolayı bizimle görüşemeyen yada bize gelemeyen ancak mezarlarına özel bakım hizmeti satın almak isteyen kabir sahibi müşterilerinin görüşmek için çağrılmaları durumunda kendilerini şirket tarafından ulaştırılması

Mezarlarla ilgili resimleri iki grupta sunan şirket, birinci grupta bakımsız mezarları sunarken, ikinci grupta bakım sonrası biçimlerini sunmaktadır. Ayrıca görsel bölümde mühendislerin çalışma anlarından çekilmiş fotoğrafların da siteye konulduğu ve abonelerin

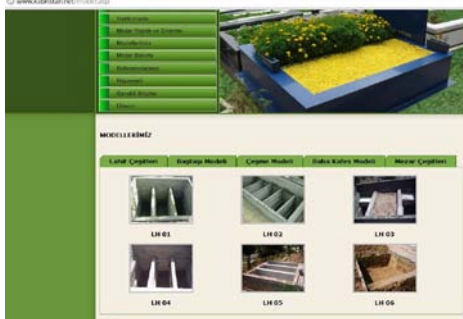

hizmetleri yakından takip edebildiği görülmektedir. Şirket misyonunu sunarken uzmanlaştıkları alanlar olan mezar üstü özel bakım ve mezar çevre düzenleme, inşaat hizmetlerinde çağdaş güvenilir çevreye duyarlı mezar sahibi haklarına saygılı kaliteli hizmet veren mezar peyzajı çalışanlarının eğitim ihtiyacına katkıda bulunan yenilikçi ve sürekli kendini geliştiren öncü kuruluş olarak tanımlanmaktadır. Burada belirtilen en önemli noktalardan birisi bahsi geçen kurumsal hizmetlerin Avrupa'da da uzun yıllardır verildiği noktasını öne

çıkartmaktadır. İngiltere, Fransa, Almanya gibi AB üyesi ülkelerde yıllardır uygulanan bu hizmetlerin Türkiye'ye getirilmesiyle önemli bir hizmet sunulduğu imajı pekiştirilmekte, farklı şehir veya ülkede yaşadığı, zamanı olmadığı ya da yaşlı olduğu için sevdiklerinin mezarına gereken ilgiyi gösteremediklerini düşünenlerin birinci hizmet sınıfında olduğu belirtilmektedir. Yaşlı müşterilere sunulan hizmetlerin bayram ve arefe günlerinde alarak kabir ziyaretlerine götürülmektedir. Ayrıca bakımı yapılan mezarlığa; "bu mezarın periyodik bakımı yapılmaktadır" şeklinde tabela da asılmaktadır. Şirket yöneticilerinden birisi sunduğu hizmeti; "Ölülerine en az onlar kadar saygı duyduğumuzu göstermek için işimizi en iyi biçimde yapmaya çalışıyoruz. Bu nedenle bu hizmeti verirken profesyonelce yaklaşıyoruz. Kazma, kürek ve bir bez alıp mezarlığa girmiyoruz"¹⁸ şeklinde konuşmuştur. Şirket yöneticilerin tek isteklerinin müşterilerinin "Allah razı olsun" demelerinin yettiği noktasında ön plana çıkmaktadır.

4.3. "Kabristan.net" : Sizlerden Uzak Ama Gönülleri Sizinle Olan Sevdiklerinize Hizmet Etmek İçin Buradayız

"Keşke aramızdan hiç ayrılamasalar; keşke onlarla birlikte olduğumuz o günleri yeniden yaşayabilseydik. Ama tüm canlılar gibi insanoğlu için de en kaçınılmaz

gerçeklerden biride ölümdür(...) Bizler, onlara hayatta iken gösterdiğimiz sevgiyi saygıyı bağlılığı ölümlerinden sonrada göstermek için elimizden geleni yaparız. Onlara verebileceğimiz en güzel hediye dualarımız ve saygımızdır. Ve bu sevgiyi saygıyı bağlılığı onların hatıralarına ve kabirlerine sahip çıkarak göstermekteyiz" şeklinde tanıtımı yapan bu şirket de temelde diğer kurumsal şirketleri gibi aynı hizmetleri sunmakla birlikte diğer

¹⁸ Bkz. <http://www.mezar-hizmetleri.com/Basindabiz.htm>

şirketlerden farklı olduğu imajına da vurgu yapmaktadır. Özellikle şirketin amacını aktarırken ziyaretler sırasında çoğunlukla kabirlerde hoş olmayan görüntülerle karşılaşıldığı, ekonomik ve sosyal nedenlerle bozulan toplum yapısının olumsuz etkilerinin mezarlıklara da yansıdığı üzerinden şekillenmektedir.¹⁹

Sitenin sunduğu hizmetlere bakıldığında; yakınlarının mezarlarını yaptırmak, periyodik bakımını, düzenlenmesi ve çiçeklendirilmesini isteyenlerin yükünü hafifletmek, kabirlerin istenilen özellik ve bakımda yapımı, hasarlı olanların onarımı ve yenilenmesi, periyodik olarak bakımı, çiçeklendirilmesi, eskiyen mermerlerin beyazlatılması olarak sıralanmıştır. Aynı zamanda hitap edilen kitleden bahsedilirken yakınlarının mezarları ile iş zaman yoğunluğu, sağlık sorunları veya farklı nedenlerle sürekli ilgilenemeyen veya farklı şehir veya ülkelerde yaşayan müşterilerin site aracılığıyla bakım ve bakım hizmetlerini periyodik olarak çekilen dijital fotoğraflarla kendilerine ayrılan özel sayfalardan takip etmek imkanına sahiptirler. Site temel amacını ise **“bizler, sizlerden uzak ama gönülleri sizinle olan sevdiklerinize hizmet etmek için buradayız”** şeklinde sloganlaştırmıştır.

İnternet aracılığıyla sanal ziyaret aboneliği kapsamında önce sanal ziyaret aboneliği alınması gerekmektedir. Siteye abonelikten sonra kullanıcı adı ve şifre alınır ve sonra kabir sahipleri ile ilgili yapılan çalışmaları online olarak fotoğraflarla görmek mümkündür.

Bu fotoğrafların uzakta olursa da sevdiklerinizi yakından takip edip dua etmek imkanı sunduğundan söz edilmektedir. Ayrıca sunulan abonelik hizmetinde bakımdan önce ve bakımdan sonra adı altında resimleri inceleyeme ve tüm işlemleri yakından takip etme imkanı sunmaktadır. Sitenin temelde sunduğu hizmetler yanında ek olarak istenildiğinde; “yer örtücü çok yıllık veya mevsimlik bitkilerin dikilmesi veya periyodik bakımı, (yediveren gül, mercan, arapsaçı,

çim, şimşir, menekşe, begonya, karanfil, zambak, lale, vb); mezar çevresinde servi, köknar, ladin, çam, mazı, defne gibi ağaçlar dikilmesi ve bakımının yapılması; bitkilerin mevsim ve hava şartlarına uygun olarak periyodik olarak sunulması; mevsimlik çiçekli bitkilerin periyodik olarak yenilenmesi; boş mezarlarda yabancı ot çıkmasını engellemek amacı ile kabrin üzerine ince bir beton tabakası yapılması ve üzerine istediğiniz renk mozaik serilmesi şeklinde betimlenmekte ve görüleceği üzere bütün detayların düşünülmektedir.

Ayrıca sitede **“modellerimiz”** linki altında lahit çeşitleri, baştaşı modeli, çeşme modeli, baba kafes modeli ve mezar çeşitleri alt başlıklarında görsel olarak müşterilerin beğenilerine sunulmaktadır. Mezar çeşitleri altbaşlığının altında da **“granit mezar çeşitlerinden örnekler”**, **“mermer/granit model çeşitlerinden örnekler”** ve **“mermer model çeşitlerinden örnekler”** başlığında görsel olarak yapılmış mezar örnekleri verilmiş ve müşterilerin taleplerine sunulmuştur. Şirketin en dikkat çekici yönlerinden birisi de **“referanslarımız”** linkinde sunduğu hizmet verdiği kişi ya da kurumların isimleridir. Burada **“Sabancı ailesi Kabristanı”** en dikkat çekici olanıdır. Listenin devamında ise 1998 yılından itibaren 2006 yılı da dahil İstanbul’da Avrupa ve Anadolu yakasında belediyelere

¹⁹ Bkz. <http://www.kabristan.net/>

sunulan kazı gömü, cenaze hizmetleri, kuruyan otların temizlenmesi, mezarlıkların temizlenmesi, lahit inşası gibi hizmetlerin sıralaması yapılmıştır. Sitede son olarak “*hazanyeli*” bağlantısı altında mezar taşlarına yazılan yazılardan seçimler verilmiştir.

4.4. “Antalyakabirbakimi.com”: Kredi Kartına Taksit İmkânı Sağlayan Antalya’nın İlk ve Tek Firması

Çalışmada incelenen son site olan “*www.antalyakabirbakimi.com*” isimli sitede ise ilk dikkat çeken noktalardan birisi “*ödeme kolaylığı*” vurgusundan hareketle verilen hizmetlerin tanıtılmasıdır. Özellikle kredi kartına taksit imkânı sağladıklarını belirten firma, böylece her cep ve bütçeye uygun mezar modelleri ve mezar bakım paketlerinden faydalanılacağını belirtmiştir. Mezar bakım hizmetleri olarak sunulan hizmetlerde ise bitkilerin budanması, ilaçlanması ve genel durumu ile ilgili Ziraat mühendisleri danışmanlığında, aile mezarlıklarının çiçeklendirilmesi, ağaçlandırılması, çimlendirilmesi ve projelendirilmesi peyzaj mimarının danışmanlığında yapılmakla beraber, Antalya Büyükşehir Belediyesi’ne bağlı mezarlıklarda ve Antalya genelinde bulunan bütün mezarlıklarda tek seferlik çiçeklendirme, bakım ya da düzenli aralıklarla mezar bakım hizmetleri yer almaktadır.²⁰

Firmanın kendisini ön plana çıkarttığı noktalardan en belirgin noktalardan bir diğeri, kurumsallık ve güvenilirlik açısından müşterilerine sunduğu hizmetlerdir. Bu bağlamda; “öncelikle müşterilerimizin isteklerini ve memnuniyetini ön planda tutan ve profesyonelce çalışan firmamız” şeklinde söze başlayan firma devamında “*Ulusal ve Yerel Görsel Yayın, Ulusal ve Yerel Basın, Yabancı Basında ve internetteki 200’e yakın haber sitesi ve portal da çok geniş bir yer bulmuş ve sektöründe Türkiye’nin en çok haberi yapılan firma*” şeklinde sunmaktadır. Firmanın Türkiye’deki benzer firmalara sektörde yön verdiği iddiası da önemli argümanlardan birisi olarak göze çarpmaktadır. Firma diğer sitelerden farklı olarak aboneleri olanlara bakım öncesi ve sonrası çektiği resimleri e-posta ile mail adreslerine göndermekte ve takip sürecini bu şekilde yaşatmaktadır.

Firmanın verdiği hizmetler arasında dikkat çekici olanlar ise; mevsimsel bitki budamasının yapılması, sulukların²¹ doldurulması, taş yüzeyinde oluşan yosunlaşma, çam reçenesi, kuş pisliği ve çamur gibi lekelerin gerekli kimyasallarla temizlenmesi; ek hizmet olarak talep edildiğinde yağmurda veya çökmelerden dolayı eksilmiş toprağı taşsız toprakla tamamlanır, bulunduğu ortama göre kışlık veya yazlık uzun süreli bitkiler dikilir, yabancı otların bitmesini engellemek için kabrin üstüne istenildiği şekilde renkte mozaik dökülür. Ayrıca sitenin verdiği hizmetler arasında en dikkat çekici olanlardan bir diğeri özel, resmi ve dini günler için hazırlanmış bakım paketidir. Bu günlerden bazıları; mevlid kandili, sevgililer günü, dünya

²⁰ Daha ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.antalyakabirbakimi.com/>

²¹ Türk-İslam kültüründe suluk olgusu önemli bir mekan organizasyonu olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca suluğun diğer inançlara mensup (Hıristiyanlarda) insanların mezarlarında da aynı olguya rastlamak mümkündür. Muhtemelen yağmur suyundan yararlanarak kuşların su içmesi için tasarlanmıştır.

kadınlar günü, kadir gecesi, aşure günü, vefat yıldönümlerinde vs vs gibi. Ayrıca firmanın evlere ücretsiz hizmet verdiği, iş yoğunluğu veya diğer sebeplerden ötürü gelemeyenlerin ayağına kataloglarla birlikte gidildiği ve bakım paketleri ile mezar taşları seçimleri yapılmasının istendiği görülmektedir. Sitede mezar taşlarına yazılması için alternatif yazılarda sunulmuştur. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:²²

Dünyanın en iyi babasını, hep kalbimizde yaşatacağız, eşin ve çocukların.

İyi bir baba, iyi bir dedeydin, seni hiç unutmayacağız ailen.

Ne acı bakarsın bana, bugün yabancı mı geldim sana, bugün bana yarın sana, bir Fatiha okusana.

Bir koca çınar daha gitti, bir tarih daha bitti, toprağın bol mekânın cennet olsun.

Ölüm beni erken aldı, kalanları yasa saldı, kendim burada olamasam da, gözlerim yolda kaldı, okursunuz taşımada, söndüm genç yaşımda, beni rahmetle anın ağlamayın başımda.

Dünya bir değirmendir, daima döner, insan bir fenerdir, ansızın söner.

Ayrıca sitede gazete ilanları için verilmiş örnek taziye mesajları da yer almaktadır.

Vefat eden değerli merhumun ailesine dualarımızı, acılı kederli ailesine başsağlığı diliyoruz.

Ölüm geldi aldı sevenlerimizi, Allah'ın takdiri uygun gördü aldı ahirete, dualarımız sevdiklerimizle, başınız sağ olsun, iyi dileklerimiz sizlerle.

Güzel günde nasıl yanınızdaysak kötü gününüzde de her zaman yanınızdayız, başınız sağ olsun.

İnsan doğar büyür yaşar ve ölür, önemli olan yaşadığı süre içindeki görevleri dualarımız muhteremle olsun başımız sağ olsun.

Hayatın acı gerçekleri gelir bir gün vurur ummadığımız bir anda, acımızı içten paylaşıyoruz ruhuna dua ediyoruz, başınız sağ olsun.

Bir gün gelir biter bu canda, bir gün gelir gülen gözlerimiz ağlar bir anda, her zaman dua edelim kalbimizi temizleyelim ölümü hayatımızda hissedelim başımız sağ olsun.

Firmayla ilgili bahsi geçen konular ulusal ve yerel basında geniş bir alanda yansımaları bulmuştur. Örneğin basında çıkan haberlerden birisi **“dirilerden değil ölümlerden kazanıyor”** başlığıyla çıkmıştır. Haberde Antalya’da genç bir girişimcinin küresel kriz sebebiyle işleri iyi gitmeyince faaliyetini askıya alarak kabir bakım hizmetleri veren bir şirket kurduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca şirketi kuran Mehmet Çetin’in dedesinin mezarını ziyaret ettiğinde mezarlığın bakımsız olmasının dikkatini çektiği, kendisi gibi pek çok insanın çok sık ziyaret edemedikleri mezarlıkların bakımsız olduğu sonucuna ulaşmış ve şirketini kurmuştur. Çetin, özellikle Türkiye’de mezarlık bakım

²² Ölüm kendisiyle birlikte bir edebi türün de ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. 18. Yüzyılda Batı dünyasında ölüm temasını işleyen ve ölenin ardından duyulan üzüntüyü dile getiren “mezarlık şiiri” adında bir edebiyat akımı ortaya çıkmıştır. Türk-İslam edebiyatında da zengin örneklerine rastlanan bu tür şiirler “ağıt” edebiyatını oluşturmuştur. Özellikle bugün modern bir görünüm şeklini alan bu gelenek, eski dönemlerde genellikle mezar taşlarına yazılan kitabelerin temel öğeleri yakarış, dua, kimlik, dua isteme ve tarihten oluşmaktadır (Bkz. Karaca, 2001). Bugün ise mezar taşlarında benzer bağlamlarda modern görünümlerin yerleştiği görülmektedir.

hizmetlerinin belediyelere ait olduğunu belirtirken, ancak belediyelerin kişisel bakım yapmadıkları ve çoğu mezarın sahipsiz olduğunu aktarmıştır. Batıdaki mezarları örnek gösteren Çetin, Türkiye'deki mezarların da neden böyle olmasının sorusunun kendisini şirketi kurmaya ittiğini belirtmiştir (Sabah Gazetesi, İşte İnsan Eki, 06.02.09).

5. SONUÇ YERİNE: ÖLÜMÜ ESTETİZE ETMENİN DAYANILMAZ HAFİFLİĞİ

Bir toplumun kültürünü, zihniyetini, toplumsal yaşamını zaman içinde geçirdiği değişimleri anlamak için ölüm ve onun etrafında gelişen ritüeller, mekan organizasyonları, törenler vb. önemli unsurlardır. Türklerin girdikleri medeniyet daireleri düşünüldüğünde bu unsurların ne kadar değişken ve farklı biçimlerde olduğu/olacağı anlaşılacaktır. Çalışmada ölümün ve ölüme ait kültürün kaybolmadan önceki durumuna dair tespitler, bugüne kıyasla yapılmıştır. Ayrıca mezarlara ve mezarlıklara gösterilen özenin, modern dönemle birlikte farklı bir biçime büründüğü çalışmanın uygulama kısmında farklı bir örnekle açıklanmaya çalışıldı.

Çalışmada mezar bakım hizmetleri sunan ve örneklem olarak incelenen sitelerde ortaklıklar ve farklılıklar değişik biçimlerde sıralanabilir. Türkiye'de büyük illerde özellikle farklı isimlerle hizmet veren bu tür şirketlerin oldukça yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Örneğin Ankara'da hizmet veren bir firmanın sloganı; **“mezar bakımının önemini çok iyi biliyoruz”** şeklinde iken; Van'da hizmet sunan bir firmanın iki farklı sloganı ise **“sizin sevdiğiniz bizim emanetimizdir”** ve **“gözünüz arkada kalmayın”** şeklinde; Aksaray'da hizmet veren bir firmanın sloganı ise **“sevdiğinizin kabri gülistan olsun”** şeklindedir. Görüleceği üzere bütün firmaların en önemli ortaklıklarından birisi her birisinin kendilerine bir reklam sloganı seçmiş olmalarıdır. Burada krizi fırsata dönüştürerek yeni bir iş kolunun ortaya çıkmış olması ekonomi-toplum ilişkisinde ortaya çıkan önemli bir sonuçtur. Ayrıca sunulan hizmetlerin büyük bir çoğunluğunun **“iş yoğunluğu”**, **“zaman kısıtlaması”** gibi modern hayata ait kavramlardan yola çıkarak yaptıkları işleri meşrulaştırıyor olmaları, modernizmin getirdiği toplumsal değişmelerin ölüm üzerinde de görece bir değişiklik oluşturduğunun önemli bir göstergesi olarak durmaktadır. Burada özellikle modern tıbbın ölümü geciktirmek ve modern insanın hayatından çıkartmak için kullandığı üstün başarının, kent merkezlerinde olan mezarların şehir dışlarına taşınmasıyla da sonuçlanan sürecin farklı bir boyutunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

Burada kuşkusuz çalışmayı asıl ilgilendiren bağlam, ölüm sonrası ortaya çıkan ritüel ve sosyalliklerin bu kurumsal hizmetlerle birlikte görece kaybolmasıdır. Özellikle Anadolu'da bayram önceleri ve özel günlerde yakınlarının mezarlıkları ziyaretleri ve gönüllü olarak yaptıkları ritüellerin mezar temizleme, mezarları bayrama hazırlama, ziyaretler gibi olguları dışarıda bırakmasıdır. Özellikle online ziyaretlerle ölüm karşısındaki bireysel ontolojik duruşun ve sosyal duruşun da zamanla yıpranacağı görülmektedir. Firmalarda ortaya çıkan belirgin ortaklıklardan birisi de daha önce vurgulandığı üzere bir ekonomik değer olarak ön plana çıkmasıdır. Bu ölüme yüklenen anlamın basına da yansıdığı şekilde **“dirilerden değil ölümlerden para kazanılması”** sürecini yansıtmaktadır. Küreselleşmenin getirdiği ekonomik değişimlerin toplumlarda oluşturduğu etkiler, ölüm konusunda da kendini hissettirmiştir. Burada kuşkusuz sadece olumsuz bir

değerlendirme yapmanın da doğru olmayacağı, bu firmaların olumlu yönlerinin de farklı bir perspektiften değerlendirilmeleri gerektiğine vurgu yapmak gerekir.

Türk kültüründe temiz, bakımlı ve civarının çevrili olmasına özen gösterilen kabristanların uygun yerlerine meyvesiz ağaçlar-orman ağaçları, serviler, genelde yaprağı dökülmeyen ağaçlar-, mezarların üzerine ise gül, zambak, bahar dalı ve benzeri çiçeklerin dikilmesi tercih edilmektedir. Bu bağlamda mezar taşlarının üstlerinde genellikle çiçek dikmeye mahsus toprağa kadar giden bir delikle, kuşların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için yuvarlak veya yürek biçiminde suluklar bırakılmaktadır. Bu durum Türklerin ölümle bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiata olan ilgisinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (Dağlıoğlu, 1988:121). Buradan da anlaşılacağı üzere mezarlıkların özellikle yeşil alanlardan oluşması önemli göstergelerden birisidir. Ayrıca İstanbul odaklı düşünüldüğünde doğayla içiçe olan ve yeşil alanların büyük bir çoğunluğunun mezarlık alanlarında olması, ölüm ve ölüm kültürünün önemini daha iyi göstermiştir. İstanbul odaklı ölüm kültürü odağında çalışmanın dikkat çektiği noktalardan birisi, ölüm etrafında gerçekleşen sembolik farklılaşmalardır. Mezarlıklar ve camiler arası farklılıklara özellikle değinilmesindeki amaç bu olmuştur.

Sonuç olarak çalışmada ölüm sosyolojisi bağlamında farklı başlıklardan değişik biçimler sorgulanmıştır. Törenlerden yemeklere, mezar taşlarından mezarlık kültürüne, merasimlerden inançlara kadar pek çok alanda ölümün mekan ve kültür organizasyonunu görmek mümkün olduğu gibi ölümün Türk kültüründeki anlamı da önemlidir.

KAYNAKÇA

- ABUZAR, Celil (2010). Şanlıurfa'da Değişen Toplumsal Yapıda Taziye Geleneği- Bir Toplumsal Yapı Çözümlemesi-, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 10, Sayı 2, ss.259-274
- AKMAN, Eyüp (2003). "Türk Kültüründe ve Azerbaycan Destanlarında At", Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt 11, No 1, Mart, ss. 233-248.
- ARIES, Philippe (1991). Batılımlın Ölüm Karşısındaki Tavırları, Gece Yayınları, Ankara.
- BAUDRILLARD, Jean. (2002). Simgesel Değiş Tokuş ve Ölüm. Çev. Oğuz Adanır. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Zygmunt (2000). Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri, çev.Nurgül Demirdöven, Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- BODUR, Selim (2004). Ölüm Üzerine Tıbbi Çeşitlemeler, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- BORATAV, P. Naili (1999). 100 Soruda Türk Folkloru, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BOZKURT, Veysel (2011). Değişen Dünyada Sosyoloji, Ekin Yayınevi, Bursa.
- DAĞLIOĞLU, Hikmet Turan (1988). "Sanat Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları ve Karaca Ahmed Mezarlığı", (iç) İ. Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan içinde,Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, ss.120-139.
- DANIŞMEND, İsmail Hami (1983). Türklük Meseleleri, İstanbul Kitabevi, İstanbul.

- ELDEM, Edhem (2005). İstanbul'da Ölüm Osmanlı-İslam Kültüründe Ölüm ve Ritüelleri, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Yayınları, İstanbul.
- ELIADE, Mircea (1999). Şamanizm – İlkel Esrime Teknikleri, Çev., İsmet Birkan, İmge Kitabevi, Ankara.
- ERGİNER, Gürbüz (2004). Bir Halk Bilimcinin Gözünden Ölüm, Cogito, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- ERÖZ, Mehmet (1992). Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşılık, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS, Anthony (2010). Sosyoloji, yay. Haz. Cemal Güzel, Kırmızı Yayınları, İstanbul.
- GUMILEV, Lev Nikoloyeviç (2002). Eski Türkler, Çev., D. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul.
- GÜLENSOY, Tuncer (1989). Orhun' dan Anadolu'ya Türk Damgaları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1976). Eski Türk Dini Tarihi, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- İNAN, Abdülkadir (1995). Tarihte ve Bugün Şamanizm - Materyaller ve Araştırmalar, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- JONES, Constance (2004). Huzur İçinde Yatsın – Ölüme Dair Her Şey, Çev., Mehmet Gürsel, Dharma Yayınları, İstanbul.
- JUNG, Carl Gustav (1992). Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri: Konferanslar, çev:Kamuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul.
- KALAFAT, Yaşar (1995). Doğu Anadolu' da Eski Türk İnançlarının İzleri, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı No: 112, Ankara.
- KALAYCI DURDU, Bircan ve Aydın Durdu (1998). “Geçmişten Günümüze Ölüm Adetleri ve Kemaliye Köyünde Ölüm”, Türk Halk Kültürü Araştırmaları 1997, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları, Ankara, ss. 47-74.
- KARACA, Faruk (2001). “Mezar Taşlarına Yansıyan Şekliyle Türk Kültüründe Hayat ve Ölümle İlgili Bazı Değerlendirmeler“, İslami Araştırmalar Dergisi, cilt:14, sayı:3-4, ss.501-512.
- KARAMAĞARALI, Beyhan (1972). Ahlat Mezartaşları, Güven Matbaası, Ankara.
- KEARL, Michael C. (1989). Endings: A Sociology of Death and Dying, Oxford University Press, Oxford.
- KESKİN, Yusuf Ziya (2006). Şanlıurfa Halk Kültüründe Ölüm, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt XI, Sayı 16, ss.7-41.
- KUŞOĞLU, Mehmet Zeki. Mezar Taşlarında Hüvel'l-Baki (Mezarlarımız). İstanbul, 1984.
- LAQUEUR, Hans-Peter (2010). Hüvel'l-Baki: İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları, çev:Selahattin Dilidüzgün, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/2 Spring 2012

- MURATOĞLU, M., Y. Kalafat, C. Türkeröğlü (1996). Türk Halk İnançları – Özbekistan-Anadolu Karşılaştırmaları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ONUR, Bekir (1995). Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, Ankara, İmge Kitabevi.
- ÖGEL, Bahaeddin (1988). Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖGEL, Bahaeddin (2001). Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Genişletilmiş, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÖLMEZ, Özlem (2008). Türk Folklorunda Ölüm Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1977). Türk Halk Bilimi, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1979). Anadolu Folklorunda Ölüm, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- PEKERGİL, Murat (2009). Ölüm Olgusunun Din Sosyolojisi Açısından İncelenmesi (Konya Örneği), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ROUX, Jean-Paul (1999). Altay Türklerinde Ölüm, Çev., Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- SEALE, Clive (1998). Constructing Death, The Sociology of Dying and Bereavement, Cambridge University Press.Cambridge.
- SEVİM, Nidayi (2010). Medeniyetimizin Sessiz Tanıkları, Kitapdostu Yayınları, İstanbul.
- SÜMER, Faruk (1999). Oğuzlar –Türkmenler, 5. Basım, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- TURHAN, Mümtaz (2010). Kültür Değişmeleri Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1996). Türk Tarihinin Sosyolojisi, Turan Yayınları, İstanbul.
- VERNON, Glenn M. (1970). Sociology of Death, New York, University of Utah, The Ronald Press Company.
- WEBER, Max (2000). Sosyoloji Yazıları, İstanbul, İletişim Yayıncılık.
- YALOM, Irvin D. (1999). Nietzsche Ağladığında, çev.Aysun Babacan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- YALOM, Irvin D. (2001). Varoluşçu Psikoterapi, çev.Z. İ. Babayiğit, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- YÜCEL, Erdem (2000). İslam Öncesi Türk Sanatı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.